

Ghaly, Mohammed, "Islam en Darwin: De receptie van Darwin en de evolutietheorie in de Islamitische traditie[Islam and Darwin: the reception of the evolution theory in the Islamic tradition]", in Alfred Driessen & Gerard Nienhuis (eds.), *Evolutie: Wetenschappelijk model of seculier geloof [Evolution: Scientific model or secular belief]*, Kok, 2010, pp. 126-144.

Islam en Darwin

De receptie van Darwin en de evolutietheorie in de Islamitische traditie¹

Mohammed Ghaly²

"Moslimstudenten willen niets van evolutie weten", zo kopte het weekblad van de Vrije Universiteit *Ad Valvas* op 20 december 2004 (Koning 2006, 48-49). Het ging over de opstelling van een zevental tweedejaars moslimstudenten bij de Faculteit Aard- en Levenswetenschappen tijdens het college 'Mens en Evolutie'. Bij een vrije essayopdracht over de evolutie van de mens keerden de studenten zich faliekant tegen de evolutietheorie. De mens is door Allah geschapen, punt uit (Raaij 2005, K1). Dit nieuws leidde destijds tot een heftige discussie in Nederland waarbij onder andere ook de toenmalige Minister van Onderwijs, Van der Hoeven, betrokken was (Leezenberg 2005, 17).

Het incident voedde de algemene veronderstelling dat het islamitische geloof onverenigbaar is met de evolutietheorie. De docent van het college 'Mens en Evolutie', dr. Cor Zonneveld, zei zelfs te willen waken voor 'wetenschappelijk fundamentalisme' en meende dat het een illusie is om te denken dat het moslimcreationisme vanzelf zal overgaan (Raaij 2005, K1). Vergelijkbare signalen kwamen uit België. Prof. Herwig Leirs, van de onderzoeksgroep evolutionaire

---

¹ Ik ben Prof. P.S. van Koningsveld (Universiteit Leiden) zeer erkentelijk voor zijn kritische en nuttige opmerkingen op de eerste draf van dit hoofdstuk. Mijn hartelijke dank gaat ook uit naar mijn collega, Dr. Umar Ryad (Universiteit Leiden) die me heeft geholpen met zijn rijke expertise op het gebied van het islamitische erfgoed in de 19de en begin 20ste eeuw. Ten slotte, heb ik nuttige opmerkingen op de eindversie ontvangen van mijn student Rafik Dahman. Ik hem ook dankbaar.

² Mohammed Ghaly is in 1999 afgestudeerd van al-Azhar universiteit in Egypte en werkt nu als universitair docent Islamitische Theologie aan de Universiteit Leiden. Na zijn studie *Islam and Disability: Perspectives in Theology and Jurisprudence* (Routledge, 2009) verricht Ghaly onderzoek naar de islamitische biomedische ethiek en moslims in het Westen.

ecologie aan de Antwerpse universiteit, sprak eveneens over problemen met moslimcreationisme (Bogaerts 2005, 36). Bovendien concludeerde een scriptie voor de opleiding Journalistiek bij de Lessius Hogeschool, Antwerpen, (winnaar van de Vlaamse Scriptie Prijs, 2008) dat er geen draagvlak is voor de evolutietheorie onder moslimstudenten. Anders dan de Katholieken, “ ... geloven moslims de Koran wel letterlijk te nemen als het gaat om de schepping van de mens”, zo stelde de auteur (Bogaerts 2005, 28).

Dit moslimcreationisme is, volgens de Nederlandse kranten en de Vlaamse scriptie, te wijten aan de Turkse creationist Harun Yahya die, zo schrijft *de Volkskrant*, over een van de invloedrijkste websites beschikt die kritiek op de evolutietheorie uitventen (Raaij 2005, K1). Een van de journalistieke artikelen van de Vlaamse scriptie droeg de titel “Moslims in de ban van Yahya” waarin de auteur een boek van Yahya als volgt beschreef: “De islam heeft intussen zijn eigen ‘origin of species’, een werk dat onder de naam ‘Het bedrog van de evolutieer’ door moslims over de hele wereld wordt beschouwd als dé wetenschappelijke weerlegging van het darwinisme (Bogaerts 2005, 34).

Het hierboven geschetste beeld komt vrijwel overeen met de conclusies van enkele internationale wetenschappelijke publicaties. De Pakistaanse kernfysicus, Pervez Hoodbhoy, stelde dat het darwinisme, bij haar intrede in de Arabische wereld in 1910 [sic], “stond onder intense verkettering en emotionele polemiek door de traditionalisten” (Hoodbhoy 1991, 47; Mohammad 2000, 246). Als laatste voorbeeld, noemen we “Bracing for Islamic Creationism”, een artikel dat 12 december 2008 in *Science* verscheen. Het artikel verkondigde dat de moslimwereld een vruchtbare grond is voor de afwijzing van de evolutietheorie. Daarnaast beweerde het artikel dat een serieus debat onder moslims over de religieuze compatibiliteit van deze theorie nog steeds geen plaats gevonden heeft (Hameed 2008, 1637).

De bedoeling van dit hoofdstuk is om de bovengenoemde stellingen wetenschappelijk te toetsen aan de hand van gezaghebbende schriften van moslimtheologen vanaf het einde van de negentiende eeuw tot heden. Om de relevante discussies van deze theologen op een systematische wijze te presenteren, worden ze uiteengezet onder twee hoofdbenaderingen, namelijk, **a)** de evolutietheorie is *wel* een gevaar voor het islamitische geloof (de “*wel* gevaar benadering”) en **b)** de evolutietheorie is *geen* gevaar voor het islamitische geloof (de

“geen gevaar benadering”). Wij zullen zien dat er binnen elk van beide benaderingen sprake is van verschillende gradaties van acceptatie of afwijzing van de evolutietheorie op theologische gronden. Voorafgaande aan de uitwerking van deze twee benaderingen echter nog een woord over de intrede van de evolutietheorie in de Arabische wereld en de eerste werken die de evolutietheorie vanuit een islamitisch perspectief hebben benaderd.

1. De intrede van de evolutietheorie in de Arabische wereld

De eerste kennismaking met de evolutietheorie in de Arabische wereld was niet het gevolg van een directe vertaling van Darwins boek *The Origin of Species*. Dit boek verscheen slechts gedeeltelijk in het Arabisch, in 1918; een vertaling van het hele boek volgde pas in 1964, in Cairo (Bezirgan 1974, 380, noot 15). Informatie over de evolutietheorie bereikte de Arabische wereld allereerst via een aantal Arabische christenen dat geneeskunde heeft gestudeerd in het Syrian Protestant College in Beiroet (nu The American University). Deze artsen introduceerden de evolutietheorie in verschillende Arabischtalige publicaties waarin ze deze theorie propageerden. Onder deze artsen was Shibli Shumayyil (1850-1917) dé voorstander bij uitstek van de evolutietheorie in de Arabische wereld. Voor hem, zowel als voor anderen binnen deze groep was de evolutietheorie een goed middel om secularisme en materialisme, richtingen die zij zelf aanhingen, te propageren op wetenschappelijke gronden. Shumayyil schreef verschillende losse artikelen en ook boeken in het Arabisch ter verdediging van de evolutietheorie. Dit leidde tot felle kritiek, vooral uit christelijke theologische hoek in de Arabische wereld (Mohammad 2000, 248-249; Elshakry 2007, 212-213). Shumayyil was echter niet de eerste die in het Arabisch over de evolutietheorie schreef.

Dat was de Libanese arts, Bishara Zalzal, die over Darwin en zijn theorie handelde in zijn boek *Tanwir al-Adhhan* (“Verlichting der verstanden”), dat verscheen in 1879. Het boek van Zalzal leidde niet tot ophef over de theologische implicaties van de evolutietheorie. Het boek was zelfs geregistreerd bij het Ministerie van Onderwijs van het Ottomaanse Rijk en, volgens de auteur, bedoeld voor scholieren (Mohammad 2000, 246-247). Volgens verschillende onderzoekers was het jaar waarin Darwin stierf, 1882, getuige van de eerste heftige discussie in de Arabische wereld over de theologische implicaties van de evolutietheorie. Dat kwam door het incident dat later

bekend werd als de *Lewis affaire*. Edwin Lewis (1839–1907) die aan de Harvard Medical School had gestudeerd en ook kennis had genomen met de evolutietheorie, werkte sinds 1871 als docent scheikunde bij het Syrian Protestant College in Beiroet. In 1882 gaf hij een openingscollege getiteld *Al-Ma`rifa, al-`ilm wa al-hikma* (“Kennis, wetenschap en wijsheid”). Hierin presenteerde hij Darwin als de voorbeeldige en dappere wetenschapper van de moderne wereld bij uitstek. Het bestuur van het Syrian College besloot om Lewis vanwege zijn controversiële ideeën over Darwin te ontslaan. De toespraak over Darwin werd gepubliceerd in het toen zeer bekende Arabische tijdschrift *al-Muqtataf* (“Selectie”) in november 1882 samen met verschillende, merendeels positieve, reacties (Farag 1972, 73-83; Jeha 1991; Elshakry 2007, 207-209). Hierop ontstond een heftige discussie over de theologische implicaties van de evolutietheorie.

1.1 De eerste islamitische theologische werken over de evolutietheorie

Chronologisch gesproken was de invloedrijke moslimreformist Jamal al-Din al-Afghani (1838-1897) de eerste moslimtheoloog in de negentiende eeuw die over Darwin schreef. Zijn korte verhandeling, bekend onder de titel *al-Radd `ala al-Dahriyyin* (“Refutatie van de materialisten”), verscheen in het Arabisch in 1885. Het werk verscheen eerst in het Perzisch, in 1878 (volgens sommige onderzoekers in 1880) en was ook gepubliceerd in een vertaling naar het Urdu, in 1883 (Goldziher & Goichon 2003, 95; `Imara 1968, 83). Het werk van al-Afghani markeert het begin van de bovengenoemde “wel gevaar” benadering, die de evolutietheorie onverenigbaar achtte met het islamitische geloof.

Als vroegste exponent van de “geen gevaar” benadering verscheen in 1888 het boek *al-Risala al-Hamidiyya* (“De Hamidische verhandeling”) van de Libanese moslimgeleerde Husayn al-Jisr (1845-1909). Volgens de zoon van de auteur, Nadim al-Jisr, was zijn vader de eerste, niet alleen in de Arabische wereld maar in de hele wereld, die “een boek durfde te schrijven waarin hij zegt dat de theorie van Darwin, indien deze wetenschappelijk bewezen is, noch tegen de Koran noch tegen het geloof in het bestaan van Allah de grote Schepper indruist” (Jisr, g. d., 194).

Deze twee werken van al-Afghani en al-Jisr hebben de weg gebaand voor een lange reeks van schriften en heftige debatten tussen de moslimgeleerden en moslims in het algemeen die tot nu toe nog steeds niet ten einde zijn gekomen.

2. De *wel* gevaar benadering

De hoofdstelling van deze benadering is dat de evolutietheorie onverenigbaar is met het islamitische geloof en, volgens sommige voorstanders van deze benadering, met welk geloof dan ook waarin God centraal staat als de Schepper van de mens en van het hele universum.

Zoals eerder vermeld was *al-Radd* van al-Afghani het eerste werk dat deze benadering gestalte heeft gegeven in de islamitische traditie. Het hoofdthema van deze verhandeling was de weerlegging van de materialisten die, volgens al-Afghani, getraceerd konden worden vanaf de Griekse filosofen tot aan de darwinisten en de evolutionisten, waaraan hij een compleet hoofdstuk wijdde. De evolutietheorie werd door al-Afghani als volgt geschetst: “Een groep [van de materialisten] beweerde dat de ‘kiemen’ van alle soorten, met name van de dieren, in feite identiek zijn en dat er geen essentieel verschil tussen de soorten bestaat. Daarom waren zij van mening dat deze ‘kiem’ zich kan omzetten van de ene soort naar de andere overeenkomstig de tijd, plaats, behoeftes, noodzakelijkheden en andere externe factoren. De grondlegger van deze groep is Darwin die een boek heeft geschreven om te bewijzen dat de mens van een aap afstamt ... Volgens de bewering van deze Darwin is het ook mogelijk dat een vlo, in de loop der eeuwen, een olifant wordt of dat de olifant weer een vlo wordt” (Imara 1968, 134-135).

De weerlegging van de evolutietheorie vond plaats in de vorm van vragen aan Darwin gesteld en de antwoorden die Darwin daarop volgens de auteur zou hebben gegeven. Al-Afghani stelde vragen over stokoude bomen en planten in India die zeer verschillend zijn ondanks het feit dat ze op dezelfde plaats en van hetzelfde water en dezelfde lucht hebben geleefd. “Wat voor invloed hebben de externe factoren hier om deze verschillen te verklaren?” luidde de vraag van al-Afghani aan Darwin, die daarop als volgt zou hebben geantwoord: “Ik geloof dat op deze vraag geen antwoord mogelijk is”. Al-Afghani heeft ook verwezen naar het voorbeeld van staartloze honden. Volgens Darwin, zegt al-Afghani, zijn deze honden zonder staart geboren, omdat ze leefden onder een volk wiens gewoonte het was om de staarten te couperen. “Hij [Darwin] probeert, met andere woorden, te zeggen dat de natuur is gestopt met het gunnen van staarten aan honden omdat daaraan geen behoefte meer is”, aldus verwoordde al-Afghani de redenering van Darwin. Hierop repliceerde al-

Afghani op zijn beurt: “Het is alsof deze zieligerd [i.e., Darwin] nooit heeft gehoord over de oeroude gewoonte van de besnijdenis onder Joden en Arabieren. Tot nu toe is er geen enkele baby besneden geboren, behalve als gevolg van een wonder.” (Imara 1968, 134-135).

Volgens verschillende analisten miste al-Afghani zelfs de meest elementaire informatie over de evolutietheorie, zodat zijn respons apologetisch klonk. Tenslotte beschouwden echter sommige onderzoekers het pleidooi van al-Afghani als onzin (Bezirgan 1974, 384; Mohammad 2000, 251). Hoe was het mogelijk, zo stelde men, dat iemand als al-Afghani, vaak gekenschetst als held van rede en verlichting (Bezirgan 1974, 384), zo emotioneel op de evolutietheorie reageerde? Een mogelijke verklaring was dat al-Afghani meer bezig was met het ondermijnen van een groep moslims, vooral in India, die de verwestering van de islamitische wereld propageerde en, volgens hem, ook collaborateurs waren van de Britse kolonialisten. Als fervent voorstander van de onafhankelijkheid en de eenheid van de islamitische wereld, wilde al-Afghani de religieuze reputatie van deze groep zoveel mogelijk aantasten door de weerlegging van het materialisme, het darwinisme en ook de evolutietheorie die deze groep aanhing (Imara 1968, 83; Bezirgan 1974, 382-384; Mohammad 2000, 251). In die zin wordt *al-Radd* van al-Afghani gezien als een meer politiek dan theologisch stuk.

Na al-Afghani bleven de voorstanders van deze benadering onder de moslimgeleerden van zich laten horen. Een duidelijk voorbeeld hiervan was een fatwa van de gezaghebbende Egyptische geleerde Mahmud Shaltut (1893-1963). Iemand stelde aan hem de volgende vraag, “Betwisten de moslimgeleerden de evolutietheorie op basis van gegronde religieuze argumenten of uit koppigheid?” In zijn antwoord gaf Shaltut een uiteenzetting van de bronnen van kennis binnen de islam, namelijk de gezonde perceptie (*al-hiss al-salim*), het juiste intellectuele nadenken (*al-nazar al-`aqli al-sahih*) en de authentieke overlevering (*al-khabar al-sadiq*). Volgens Shaltut is de evolutietheorie, die beweert dat de mens afstamt van een ander soort dier via evolutie en progressie, niet gebaseerd op één van de voornoemde aanvaardbare bronnen van kennis. Op basis van verschillende Koranverzen (15:28-29, 49:13, 86:05-07, 22:05) over de schepping van Adam en zijn nakomelingen concludeerde Shaltut dat deze theorie strijdig is met de authentieke overleving van God. Bovendien, voegde Shaltut toe, valt deze kwestie in elk geval buiten het bereik

van perceptie en leent hij zich dus ook niet voor experimenteren. Dit onderwerp hoort bij de onzichtbare, bovennatuurlijke kwesties [*ghayb*] die alleen bekend zijn bij God. De oppositie van moslimgeleerden tegen de evolutietheorie was volgens Shaltut op deze argumenten gebaseerd en kwam dus niet voort uit koppigheid (Shaltut 2004, 348-350).

De voorstanders van deze benadering zijn tot de dag van vandaag aanwezig onder moslimgeleerden. De officiële Saoedische autoriteit van fatwa's, *Al-Lajna al-Da'ima li al-Buhuth al-'Ilmiyya wa al-Ifta'* (De Permanente Commissie voor Wetenschappelijke Onderzoek en Religieus Advies), vervaardigde een fatwa (religieuze uitspraak) no. 2878 onder de titel, "Evolutie en progressie: de theorie van Darwin". De commissie ontving een vraag van iemand die zich verbaasde over een door een moslim geschreven boek waarin de evolutietheorie aanvaard werd, zelfs op basis van de Koran. De Commissie gaf een kort en bondig antwoord, "De evolutietheorie die bekend staat als de theorie van Darwin is in strijd met het Boek van God [de Koran], de Soenna van Zijn Boodschapper – vrede en zegeningen van God zij met hem- en ook met de consensus van de bezitters van kennis en geloof. Uit de Koran en de Soenna blijkt dat Adam geschapen is uit stof en zijn vrouw uit hem" (Ibn Baz *et al* g. d., vol. 1, 15). Dezelfde redenering en retoriek zijn ook te vinden bij andere contemporaine moslimgeleerden zoals Shams al-Din Akbulut uit Turkije (Akbulut 1986), `Abd al-Majid al-Zandani uit Jemen (Zandani 1999, 81-94) en `Umar Sulayman al-Ashqar uit Jordanië (Ashqar 1999, 83-96).

Het laatste voorbeeld voor deze benadering gaat over een vraag gesteld aan de drukbezochte website www.islamweb.net door een moslim in Duitsland. De vraagsteller vertelde over zijn dochter die in groep tien zat op een Duitse school. Volgens de vraagsteller probeerde de docente zijn dochter herhaaldelijk in verlegenheid te brengen door vragen te stellen over het verhaal van Adam en Eva, volgens de docente een door de Islam gefabriceerde mythe. De docente geloofde in de evolutietheorie en in de afstamming van de mens van een aap. Nu zijn dochter verkeert op dit punt begon te twijfelen, zocht de vraagsteller hulp bij de redacteuren van de fatwacorner in de website. Hij wilde graag relevante werken die hij naar het Duits kan vertalen om naar de docente te sturen en ook te bespreken met zijn dochter om haar te overtuigen van de islamitische visie terzake.

De fatwa, gedateerd 5 januari 2005, stelde dat de bewering dat levende wezens zich evolueren en omzetten van de ene naar de andere soort, die wordt toegeschreven aan Darwin, gewoon vals is. Verder steunde de fatwa het idee van de afzonderlijke schepping; de mens is afzonderlijk geschapen door God uit stof en de andere schepselen zijn ook afzonderlijk geschapen. De fatwa verwees naar vier Koranverzen die het idee van de afzonderlijke schepping zouden steunen (02:30, 22:5, 24:45, 38:75). Naast de Koran gebruikte de fatwa ook een paar argumenten die typisch is voor Creationisme en Intelligent Design, zoals de afwezigheid van de generatie tussen de aapstadium en de mensstadium. Bovendien was de vraag waarom de aap, evenals de andere schepsels, naast de mens blijven voortleven. Waarom hebben zij geen evolutie doorgemaakt? Wat betreft de bronnen die de vraagsteller zouden helpen om de evolutietheorie en andere materialistische doctrines te kunnen weerleggen, gaf de fatwa zeven boeken. Verrassend genoeg, veronderstelden twee van deze zeven boeken dat de evolutietheorie in principe niet strijdig is met het islamitische geloof en vooral de Koran (Wajdi 1967, 797-811; Jisr, g. d., 183-222)! Ter afsluiting, waarschuwde de fatwa de vraagsteller dat hij goed moest zorgen voor het geloof van zijn dochter en haar dus niet moest blootstellen aan zulke gevaarlijke ideeën die in de genoemde school circuleerden. Hij moest ervoor zorgen zijn dochter uit te schrijven van deze school vóórdat het te laat was. Verder werd de vraagsteller gevraagd goed na te denken of het onder zulke omstandigheden überhaupt in de islam is toegestaan om in een niet-islamitisch land te leven. Hij werd verwezen naar een andere fatwa waarin staat dat het een moslim niet is toegestaan in een niet-islamitisch land te leven, als zijn geloof in gevaar komt (*Khalq* 2005).

3. De geen gevaar benadering

De hoofdstelling van deze benadering is dat de evolutietheorie geen gevaar vormt voor het islamitische geloof vooral het geloof in God als Schepper, of voor de integriteit van het scheppingverhaal in de Koran. Sommige theologen gingen binnen deze benadering nog verder en meenden dat de basisprincipes van de evolutietheorie reeds eerder uiteengezet zijn door de klassieke moslimgeleerden, vanaf de tiende eeuw.

De Libanese moslimgeleerde Husayn al-Jisr (1845-1909) is bekend als de eerste die deze benadering heeft gekozen in zijn reeds vermelde boek *al-Risala al-Hamidiyya*,

gepubliceerd in 1888. Al-Jisr had de bovengenoemde *Lewis Affaire* in 1882 van dichtbij meegemaakt toen hij in Beiroet werkte als directeur van de pas opgerichte Ottomaanse school *al-Madrassa al-Sultaniyya*. Al-Jisr had in die periode ook de bibliotheek van het Syrian Protestant College meerdere malen bezocht (Elshakry 2007, 213). Het boek van al-Jisr was in zekere zin een reformistisch project waarin hij argumenteerde dat islam verenigbaar is met rationaliteit en dus ook met exacte wetenschap. Dus, verklaarde al-Jisr in het hoofdstuk over de evolutietheorie, de principes van de evolutietheorie betekenen geen gevaar voor het islamitische geloof (Jisr 1888, 282-328).

Het is duidelijk dat al-Jisr veel beter geïnformeerd was over de evolutietheorie dan al-Afghani. De ongenueanceerde uitspraak van al-Afghani dat de evolutionisten geloven dat de mens van een aap afstamt, wordt door al-Jisr veel scherper geformuleerd. Hij zei dat de mens, net als andere dieren, een evolutie heeft meegemaakt via natuurlijke selectie. Door de vergelijkbaarheid van mens en aap veronderstellen de evolutionisten volgens al-Jisr, dat het niet onmogelijk is dat ze allebei afstammen van een gemeenschappelijke stamouder (Jisr 1888, 282).

Verder stelde al-Jisr vier principes gedetailleerd aan de orde die volgens hem noodzakelijk zijn om de evolutietheorie goed te begrijpen, namelijk, gemeenschappelijke afstamming (*al-wiratha*), de strijd om het bestaan (*tanazu`al-baqa`*), genetische variaties (*tabayunat*) en natuurlijke selectie (*al-intikhab al-tabii`i*) (Jisr 1888, 318-324). Al-Jisr was ook bekend met de discussies tussen de evolutionisten en hun opponenten zoals die over mutaties en het ontbreken van fossielen van tussenvormen. De argumenten van de anti-evolutionisten waren, volgens al-Jisr, langdradig en saai en leverden onvoldoende resultaten op. Echter geen van de twee partijen had nog een beslissende overwinning behaald en aldus bleef de evolutietheorie, voegde al-Jisr toe, slechts een wetenschappelijk postulaat dat later bevestigd of ontkend kon worden door verder onderzoek (Jisr 1888, 313, 327-328).

Al-Jisr heeft alle Koranverzen met betrekking tot de schepping in het algemeen en vooral die van de mens doorgenomen. Hij heeft ook verwezen naar de verschillende interpretaties waarvoor deze verzen vatbaar kunnen zijn zoals blijkt uit de klassieke werken op het terrein van de Koranexegese. Hij concludeerde dat de stellingen van de evolutietheorie geen enkele doorslaggevend interpretatie van deze teksten aanvechten, zolang er binnen de theorie ruimte is voor God als de

uiteindelijke Schepper. Dat komt doordat het scheppingsverhaal in de Koran beknopt is. Al-Jisr stelde dat de hoofddoelstelling van de Koran uiteindelijk was om het geloof in God te bevestigen en niet zozeer om wetenschappelijke informatie te verschaffen. Verder waren de relevante verzen zijns inziens vatbaar voor verschillende interpretaties, terwijl de implicaties van de evolutietheorie voor het ontstaan der soorten wel degelijk kunnen passen binnen een van deze mogelijke interpretaties. Verzen over de schepping van de hemel en aarde, zoals “Voorzeker, uw Heer is God, Die de hemelen en de aarde in zes dagen schiep (7:54)” dienden als voorbeeld. Volgens al-Jisr, was het begrip “dagen” in zulke verzen vatbaar voor verschillende inspiraties, die kunnen variëren van gewone dagen zoals die van ons heden ten dage, tot en met het begrip dat elke dag duizend jaar of vijftigduizend jaar kan duren, enzovoort. Hetzelfde gold zijns inziens ook voor de Koranverzen over de schepping van de mens. Deze verzen zijn vatbaar zowel voor de interpretatie dat Adam geschapen was in de hemel, als voor de opvatting dat hij op aarde geschapen was. Ten aanzien van Eva, zou het vers “O, gij mensen, vreest uw Heer, Die u van één enkele ziel schiep en daaruit haar gezellin schiep (03:01)” kunnen betekenen dat zij geschapen is uit Adams rib, of, volgens andere interpretaties, dat zij tot dezelfde soort als Adam behoort. Verder noemde al-Jisr Koranverzen die de stelling van de evolutietheorie, dat het leven in het water begon, zouden ondersteunen zoals het vers: “En God heeft elk dier uit water geschapen (25:45).” Echter is al-Jisr van mening dat de expliciete betekenis van de relevante Koranverzen *in toto* de voorkeur geeft aan het idee van de afzonderlijke schepping en niet aan de evolutie. Om de evolutietheorie te kunnen omarmen binnen de hermeneutiek van de Koranverzen is allegorische interpretatie (*ta'wil*) nodig. Een dergelijke allegorische interpretatie is in principe mogelijk, zegt al-Jisr, maar heeft momenteel geen zin omdat de evolutietheorie nog steeds niets anders dan een postulaat is (Jisr 1888, 282-307).

Volgens zijn leerling, de bekende reformist Rashid Rida (1865-1935), die de mening van al-Jisr over de evolutietheorie deelde, heeft het boek van al-Jisr ontzettend veel succes gehad. Het boek was goed gekeurd door de Syrische moslimgeleerden en door verschillende geleerden uit al-Azhar in Egypte. Het boek werd ook vertaald naar het Turks en vond instemming onder Turkse moslimgeleerden. Buiten wetenschappelijke kringen was het boek ook goed ontvangen door de Ottomaanse Sultan `Abd al-Hamid die al-Jisr persoonlijk

uitnodigde om hem te belonen voor dit werk. Al-Jisr kreeg een officiële prijs van de Sultan en een maandelijks salaris (Rida 1917, 626).

Opvallend genoeg was de tweede figuur die deze benadering heeft gesteund niemand minder dan de reeds behandelde Jamal al-Din al-Afghani, die bekend staat als de 'grondlegger' van het anti-evolutionisme in de islam. Ongeveer twintig jaar na zijn korte verhandeling waar hij Darwin en zijn theorie hard aanviel, heeft al-Afghani zijn boek *al-Khatirat* ("Ideeën") geschreven waarin hij de laatste ontwikkelingen van zijn opvattingen vertolkte (Imara 1968, 83). In het hoofdstuk over de evolutietheorie baseerde al-Afghani zich meer op rationaliteit dan op emoties. Hij begon ook een onderscheid te maken tussen Darwin en zijn theorie aan de ene kant en andere Westerse filosofen zoals Büchner en Spencer en Oosterse filosofen zoals Shibli Shumayyil anderzijds, die Darwins theorie gebruikten om, volgens hem ten onrechte, materialisme en atheïsme te propageren. Zijn toon over Darwin is ook erg veranderd. Nu spreekt hij over de erkenning van Darwins vastberadenheid en zijn grote verdiensten voor de natuurwetenschappen. Verder was, aldus al-Afghani, de evolutietheorie niet alleen in principe verenigbaar met de islam. De theorie was zelfs bekend onder vroegere moslimwetenschappers en vooral onder de alchemisten zoals Abu Bakr b. Bishrun (Imara 1968, 250-253).

Hoewel deze shift in al-Afghanis ideeën enigszins lijkt op die van de Nederlandse Andries Knevel die recentelijk in het openbaar van zijn eerdere ideeën tegen de evolutietheorie afstand nam, was er geen sprake van ophef in het geval van al-Afghani. Vergelijkbare ideeën werden zelfs gesteund door belangrijke figuren zoals Muhammad Abduh (1849-1905) (Rida 1910, 24), Muhammad Iqbal (1877-1937) (Bar 2005, 28) en Muhammad Farid Wajdi (1878-1954) (Wajdi 1967, 797-811).

Deze benadering heeft nog steeds een degelijk draagvlak onder verschillende moslimgeleerden en intellectuelen. Om alleen de bekendste namen te noemen, `Abbas al-`Aqqad (1889-1964), Muhammad Ahmad Bashmil (1915-2005), Mustafa Mahmud (1921-2009) en `Abd al-Latif Hammush. De moderne voorstanders van deze benadering omvatten ook sjiiitische geleerden zoals Muhammad Rida al-Isfahani (Bar 2005, 30-42).

Het idee dat de principes van de evolutietheorie terug te vinden zijn bij de klassieke moslimgeleerden wordt ook vaak genoemd. Het is bijvoorbeeld recentelijk

uitgebreid besproken door de hedendaagse moslim bio-ethicus Muhammad Ali al-Bar (Bar 2005, 23-30).

4. Slotbeschouwingen

Terug naar het incident van het zevental VU moslimstudenten die “niets van de evolutietheorie wilde weten”. Heeft een dergelijk standpunt een basis binnen de islamitische traditie?

Aan de hand van de bovengenoemde analyse heeft een dergelijk standpunt maar weinig draagvlak onder de moslimgeleerden. Een diepgaande analyse van de opvattingen van deze geleerden laat zien dat de bezwaren tegen de evolutietheorie meer politiek of socio-cultureel dan theologisch van aard waren. De dimensie van de heersende politieke verhoudingen was bijvoorbeeld heel duidelijk in het geval van al-Afghani die later zijn mening zelfs veranderde. De angst voor de Westerse culturele hegemonie is te signaleren in de redenering van de bovengenoemde `Umar al-Ashqar. Ter afsluiting van zijn betoog tegen de evolutietheorie zei hij bijvoorbeeld, “Het is nu tijd om wakker te worden en terug te keren naar onze religie ... Wij moeten ophouden met deze intellectuele nederlaag die ons dringt om alles wat nieuw is zonder na te denken te aanvaarden. Wij worden ons pas bewust van een dergelijke fout als de ontwerpers van deze [nieuwe doctrines] er zelf mee ophouden” (Ashqar 1999, 96). Kortom, het standpunt van de VU studenten laat zien dat er sprake is van gebrek aan voldoende en juiste informatie over de relevante opvattingen binnen de islamitische traditie.

Hoe representatief is de visie van deze groep studenten voor de bredere kringen van moslimstudenten in Nederland? Totnogtoe kwamen geen berichten naar buiten afkomstig van een andere Nederlandse universiteit over vergelijkbare gevallen van islamitische anti-evolutionisten. Verder bleek uit een kwalitatief onderzoek verricht onder meer dan twintig moslimstudenten in Amsterdam gedurende de herfst en de winter van 2004-2005 dat er geen draagvlak was voor zulke standpunten onder de geïnterviewde studenten. Volgens het onderzoek was er alleen een kleine minderheid die de evolutietheorie simpelweg *in toto* afwijst omdat hij strijdig zou zijn met het scheppingsverhaal in de Koran. De overgrote meerderheid van de studenten aanvaardde de micro-evolutie, maar had bezwaren tegen de macro-evolutie en tegen de opvatting dat de mens van een aap zou afstammen. Bovendien

was niemand van de geïnterviewde studenten van mening dat er een conflict bestaat tussen islam en wetenschap (Koning 2006, 48-49). De resultaten van dit onderzoek komen overeen met vergelijkbare internationale onderzoeken (Hameed 2008, 1638).

Nu nog over de in dit incident vaak genoemde Turkse creationist Harun Yahya. Welke rol speelt hij precies in het debat binnen de islamitische traditie over de evolutietheorie? De website van Yahya is beschikbaar in het Arabisch met een lijst van 62 boeken die gratis te downloaden zijn inclusief zijn meest bekende *Het bedrog van de evolutieleer (Khady`at al-Tatawwur)*. Echter noch zijn naam noch zijn werken werden ooit geciteerd door de bovengenoemde moslimgeleerden. Dat geldt overigens ook voor de geleerden die tegenstanders van de evolutietheorie zijn. Al-Zandani en al-Ashqar hebben tientallen Westerse en Oosterse auteurs genoemd die tegen de evolutietheorie, zonder de naam van Yahya ook maar één keer te vermelden (Zandani 1999, 81-94; Ashqar 1999, 83-96). De voornoemde fatwa over de moslimouder in Duistland noemde verschillende anti-evolutionisten en ook verschillende boeken maar die van Yahya stonden er niet bij. De retoriek van Yahya komt dichterbij die van de Amerikaanse Creationisten dan bij het vertoog van de moslimtheologen (Hameed 2008, 1637). Ook onder gewone moslims, inclusief moslims van Turkse achtergrond, is de invloed van Yahya vaak overschat (Leezenberg 2005, 17). Yahya is dus nog lang niet de stem van de moslims, zelfs niet van de heersende visie binnen de tegenstanders van de evolutietheorie.

Ter afsluiting van dit hoofdstuk wil ik benadrukken dat de islamitische traditie een rijk debat heeft gekend over Darwin en zijn evolutietheorie, vanaf de negentiende eeuw tot nu toe. Echter is dit debat nauwelijks of helemaal onbekend bij de deelnemers aan de moderne discussies over de evolutietheorie. Dit verklaart de verkeerde mediaberichten die de VU studenten en Harun Yahya hebben geprofileerd als dé vertegenwoordigers van de islamitische traditie. Dat laat ook zien hoe wetenschappelijk onderzoek onontbeerlijk is om zulke misverstanden te ontzenuwen en het niveau van het publieke debat te verhogen.

Bibliografie

- Akbulut, Shams al-Din (1986) *Nazariyyat al-Tatawwur wa Asl al-Insan*. Cairo, Al-Matba`a al-`Asriyya.
- Ashqar, `Umar al- (1999) *Al-`Aqida fi Allah*. 12de ed., Amman, Dar al-Nafa'is.

- Bar, Muhammad Ali al- (2005) *Khalq al-Insan bayn al-Tibb wa al-Quran*. Jeddah, Al-Dar al-Sa`uwwdiyya.
- Bezirgan, Najm (1974) The Islamic World. *The Comparative Reception of Darwinism*. Ed. Thomas F. Glick. Austin and London, University of Texas Press, 375-387.
- Bogaerts, An (2005) *De ontkenning van de evolutietheorie door de islam*. Scriptie voor de opleiding Journalistiek, Antwerpen, Lessius Hoogschool, online beschikbaar via <http://www.scriptieprijns.be/NL/index.php?page=44&id=371&cat=4> (3 november 2009)
- Elshakry, Marwa (2007) The Gospel of Science and American Evangelism in Late Ottoman Beirut. *Past and Present* **196**, 173-214
- Farag, Nadia (1972) The Lewis Affair and the Fortunes of al-Muqtataf. *Middle Eastern Studies* **8(1)**, 73-83.
- Goldziher, I & Goichon A.M. (2003) Dahriyya. *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., Vol. II, 95.
- Hameed, Salman (2008) Bracing for Islamic Creationism. *Science* **322**, 1637-1638.
- Hoodbhoy, Pervez (1991) *Islam and Science: Religious Orthodoxy and the Battle for Rationality*. Zed Books Ltd., London and New York.
- Ibn Baz *et al* (g. d.) Al-Tatawwur wa al-Irtiqa': Nazariyyat Darwin. *Fatawa al-Lajna al-Da'ima li al-Buhuth al-'Ilmiyya wa al-Ifta'*. Online beschikbaar via <http://www.alifta.net> (3 november 2009).
- `Imara, Muhammad (1968) *Al-A`mal al-Kamila li Jamal al-Din al-Afghani*. Cairo, Dar al-Kitab al-Arabi li al-Tiba`a wa al-Nashr.
- Jeha, Shafik (1991) *Darwin and the Crisis of 1882 in the Medical Department*. Beirut, The American University of Beirut.
- Jisr, Husayn al- (1888) *Al-Risala al-Hamidiyya fi Haqiqat al-Diyana al-Islamiyya wa Haqiqat al-Shari`a al-Muhammadiyya*. Beiroet.
- Jisr, Nadim al- (g. d.) *Qissat al-Iman bayn al-Falsafa wa al-'ilm wa al-Quran*, Beiroet.

- *Khalq Adam `alayh al-salam wa Nazariyyat Darwin* (2005). Online beschikbaar via - <http://www.islamweb.net/ver2/Fatwa/ShowFatwa.php?Option=FatwaId&lang=A&Id=57722> (4 november 2009).
- Koning, D. (2006) Anti-Evolutionism among Muslims Students. *ISIM Review* **18**, 48-49.
- Leezenberg, Michiel (2005) Intelligent Design is geen goed startpunt voor een dialoog met moslims. *NRC Handelsblad*, 4 juni, 17.
- Mohammad, Helmy (2000) Notes on the Reception of Darwinism in Some Islamic countries. *Science in Islamic civilisation*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu & Feza Günergun. Istanbul, Organisation of the Islamic Conference, Research Centre for Islamic History, Art & Culture (IRCICA), 245-255.
- Raaij, Ben van (2005) Darwin is de profeet niet. *de Volkskrant*, 9 april, K1.
- Rida, Rashid (1910) Adam Abu al-Bashar. *Al-Manar* **13(1)**, Cairo, Matba`at al-Manar, 22-31.
- Rida, Rashid (1917) Al-Duktur Shibli Shumayyil. *Al-Manar* **19(10)**, Cairo, Matba`at al-Manar, 625-627.
- Shaltut, Mahmud (2004) *Al-Fatawa*. Cairo, Dar al-Shuruq.
- Wajdi, Muhammad Farid (1967) *Al-Islam fi `Asr al-`Ilm*, Beiroet, Dar al-Kitab al-`Arabi
- Zandani, `Abd al-Majid al- (1999) *Kitab Tawhid al-Khaliq*. 2de ed., Beiroet, Dar al-Khayr.